

Чорна О.О. Педагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей / О.О. Чорна // Рідна школа. – 2006. - № 4. – С.18-20

Соціально-економічні перетворення, які відбулися в Україні, посилили вимоги до виховання особистості, формування у неї системи ціннісних орієнтацій, зокрема шанобливого ставлення до інших людей.

Щодня наші діти зустрічаються з людьми. Між ними відбуваються сотні контактів – у школі, на вулиці, в магазині, в автобусі. Всі вони різні. Відрізняються один від одного не лише люди, з якими учні спілкуються, а й обставини: діти вчаться, працюють, граються разом, вимагають і просять, сваряться і миряться.

Практична робота у школі свідчить, що педагогам не завжди вдається удосконалити ці контакти, сформувати у дітей навички шанобливого ставлення до людей. Ці навички спостерігаються лише у чітко визначених умовах, тільки по відношенню до близьких, при нагадуванні норм поведінки. Головна причина полягає у тому, що практичні працівники не знають об'єму змісту поняття, яке засвоюється, тих педагогічних умов, ефективних шляхів та засобів удосконалення процесу формування у дітей навичок шанобливого ставлення.

Кожний дорослий приходить у життя з дитинства. Від того, чого навчили нас у дитинстві, залежить і те, що ми зможемо залишити у спадок своїм дітям, як виховаємо їх. Тому виключного значення ця проблема набуває саме для учнів молодшого шкільного віку, що зумовлюється їх віковими та психологічними особливостями, появою інтересу до свого внутрішнього світу, до переживань, пов'язаних з моральними і соціальними проблемами.

Особливості педагогічних умов виховання в учнів навичок і звичок культурної поведінки знайшли своє відображення у працях Б.О.Азової,

С.Є.Крола, О.С.Богданової, Р.Г.Гурової, В.М.Горєєвої, Н.В.Деянової, С.Г.Мельничука, Т.Я.Довгої, К.І.Шимбірової, Б.В.Бушелевої та ін.

Проте, проблема педагогічних умов виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей до останнього часу недостатньо розв'язана. Тому ми поставили за мету вивчити, проаналізувати досвід роботи провідних педагогів та обґрунтувати педагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей.

Б.О.Азова наголошувала на тому, що для виховання культурної поведінки потрібна систематична і цілеспрямована робота вчителя. Це означає, що всі форми і методи роботи, вся сукупність виховних заходів повинні становити певну систему, в якій послідовно і всебічно мають здійснюватись завдання виховання.

Для того, щоб досягти свідомої дисципліни і культурної поведінки учнів, педагог рекомендує широко застосовувати вправи, постійно контролюючи додержання учнями правил поведінки, організуючи розумний педагогічний вплив на вихованців, причому, обов'язковою умовою має бути авторитет учителя, його позитивний приклад, єдині вимоги з боку вчителів, що передбачають повагу до особи учня, до його особистої гідності [1, 14].

До вибору форм і методів роботи Б.О.Азова рекомендує підходити творчо, не боятись використовувати нові форми, невпинно шукати їх. "Універсальних методів не існує. Вдумливий і творчий підхід до вибору тих чи інших засобів і прийомів виховного впливу дасть змогу уникнути штампів, недопустимих і шкідливих у виховній роботі"[1, 17]. У своїй практиці вона вдавалася до різних форм роботи: використання художньої літератури, кіно і театру, проведення спеціальних класних зборів та бесід, практичних вправ, організації конкурсів і т.д.

В.М.Горєєва стверджує, що важливим засобом виховання культурної поведінки є розв'язання школярами так званих моральних задач, тобто осмислення ситуацій морального вибору, які трапляються у житті й вимагають

оцінки правил культури поведінки. Розв'язання таких задач варто пропонувати учням під час бесіди, виховної години, зборів колективу тощо. З цією метою можна використовувати конфліктні ситуації, які виникають у колективі або які висвітлюються в пресі, описуються у художній літературі.

Значний вплив на формування досвіду культури поведінки справляють практичні завдання та заняття. Їх мета – організувати самостійну роботу школярів по застосуванню етичних знань при аналізі власної поведінки та поведінки своїх товаришів, створити відповідні умови для вправлення у відповідних способах поведінки [6, 16].

О.С.Богданова рекомендує у вихованні культури поведінки використовувати індивідуальну роботу з учнями. Ця робота, звичайно, різниться в залежності від вікових особливостей школяра, умов його життя в сім'ї. Проводити її необхідно у тісному контакті з батьками, пояснюючи їм правильні методи виховання дитини і домовляючись про єдину лінію педагогічного впливу [3, 6]. Також педагог вказує на те, що в учнів молодших класів мислення конкретне і предметне. А це вимагає великої чіткості і зрозумілого викладу матеріалу. Тому правила поведінки мають засвоюватись, перш за все, в зв'язку з певною ситуацією [3, 9].

О.С.Богданова розробила заняття по вихованню у молодших школярів культурної поведінки. У кожному класі протягом чверті проводиться по одному заняттю, у III чверті – два. Матеріал до кожного заняття подається таким чином: 1) що повинні засвоїти діти; 2) методичні поради вчителю; 3) матеріали для роботи.

У першому пункті повинні бути правила поведінки у формі, яка звернена безпосередньо до дітей. У другому пункті знаходяться конкретні поради вчителю для проведення занять по даній темі. У третьому – тексти віршів, оповідань, які ілюструють основні правила поведінки [4, 25].

С.Г.Мельничук та Т.Я.Довга наголошують на тому, що головний метод і засіб планомірного залучення дітей до виховання правил культурної поведінки

– спеціальні вправи, підкріплені приємними переживаннями, позитивними емоціями, активним прагненням до правильного вчинку. Ці вправи повинні включатись у повсякденне життя і проводитись у процесі систематичних занять [9, 5].

Педагогічні умови виховання доброзичливості розглядала В.К.Котирло. Зокрема, вона надавала великого значення атмосфері, в якій росте дитина. “В пройнятій взаємним піклуванням і любов’ю сім’ї завжди панує атмосфера доброти, приязного, щирого ставлення один до одного і до людей. Коли дитина постійно живе в атмосфері людяності, доброти, чуйності, вона перехоплює від дорослих все хороше, добре” [7, 46].

Педагог застерігає батьків від надмірної опіки. Діти, яким на все вказують і все підказують, стають безініціативні. Щоб цього не сталось, треба виховувати почуття дитини – щоб вона переживала добре і зле, заподіяне нею іншому. Шлях до цього ясний: викликати переживання. Слід подбати, щоб дитина зрозуміла і могла відчути, що зробила іншому хороше, приємне. Відчувши, вона сама радітиме, а значить, захоче і наступного разу зробити хороше [7, 47-48].

Педагогічні умови формування моральних норм поведінки молодших школярів вивчала З.Н.Варбанець, а продовжила її справу О.А.Кузнецова. Дослідниці вказують на те, що дітям уже в перші дні перебування в школі треба засвоїти ряд моральних норм поведінки. Кожну вимогу доцільно обґрунтовувати. Потрібно одночасно засвоювати багато правил, норм. Залишити щось на наступні роки означає допустити можливість закріплення деяких негативних навичок і звичок. Педагог повинен передбачати формування всіх потрібних навичок, але дотримуватись при цьому розумної послідовності [8, 143].

З.Н.Варбанець наголошує на тому, що для закріплення тих чи інших норм поведінки доцільно організувати спеціальні вправи (продемонструвати перед класом, як слід чинити в даній ситуації). Їх можна провести як на уроці, так і в

позаурочний час. Постійний контроль за виконанням встановлених правил, норм сприяє формуванню у дітей відповідних звичок і навичок: вони починають реагувати на кожне порушення правил товаришами, слідкуючи за своєю поведінкою, відверто зізнаються у своїх промахах. Педагог наголошує на тому, що моральні норми поведінки можуть бути сформовані у дітей лише тоді, коли вимоги вчителя знаходять підтримку в сім'ї. Тому на батьківських зборах, в бесідах і консультаціях з батьками учитель має знайомити їх з цими правилами, допомагати їм організувати систему вправління дітей у відповідних навичках. Доцільно також використовувати ігри-вправи, ігри-змагання, які захоплюють всіх дітей, навіть пасивних, які важко піддаються вихованню [5, 88-89].

У свій час Ш.О.Амонашвілі запропонував у своєму класі уроки людяності, на яких діти вправлялися в морально-етичних, гуманних вчинках із застосуванням трьох основних форм: за допомогою уяви, коли дитина інсценує в уяві свою можливу поведінку в передбачуваній ситуації; за допомогою рольової гри, коли дитина чи група дітей моделюють можливу дійсність, розігруючи її, виконуючи різні ролі; за допомогою дійсності, коли діти чинять так чи інакше в реальних умовах: в сім'ї, школі, на вулиці [2, 146].

Цілий арсенал методів впливу на особистість з метою виховання у неї моральних цінностей знайдемо у творчій і педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Ми згадаємо лише деякі з них.

Зокрема, метод спонукання до активного виявлення думки і почуття. "Майстерність морального виховання, як показує досвід практичної роботи полягає в тому, щоб дитину з перших кроків її шкільного життя переконували насамперед власні вчинки, щоб у словах вихователів вона чула відгуки власних думок, переживань – усього, що народилося в процесі активної діяльності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, зливаючись воедино, проявляються у високоморальному вчинкові. Ми

спонукаємо вихованців до вчинків, що мають яскраво виражений високоморальний характер” [10, 218].

На думку педагога, у вихованні почуття людяності велике значення має свідома праця на користь людей. “Уже на першому році навчання в школі наші вихованці закладають маленьку діброву – садять жолуді. Працюючи, діти думають про те, що дубки виростуть років через п’ятдесят, що вони принесуть щастя людям майбутнього” [10, 219].

Щоб учні початкових класів зуміли перейнятися проблемами інших людей, В.О.Сухомлинський рекомендує розкривати їх у яскравій, образно-конкретній формі. “Чим яскравіший образ, тим безпосередніше реагують діти на думку, яка заволоділа їхньою свідомістю, і те реагування насамперед емоційне” [10, 226]. Тому для посилення емоційних почуттів, які сприяють формуванню у дітей моральності, педагог застосовував прийом драматизації казок, оповідань, байок та ін.

Проаналізувавши та узагальнивши досвід вище зазначених педагогів, ми обґрунтували педагогічні умови для виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей.

Молодший шкільний вік особливо благодатний для виховання у дітей шанобливого ставлення до людей. Діти цього віку більш свідомо, ніж дошкільники, спроможні сприймати вимоги до своєї поведінки. До того ж вони характеризуються підвищеною сприйнятливістю до зовнішніх впливів, здатністю до наслідування, що вимагає від учителя бути прикладом для них в усьому. Власний моральний досвід молодших школярів відносно обмежений. Тому вони надзвичайно вірять у істинність того, що говорять дорослі, насамперед учитель, у безумовність і необхідність моральних норм. Саме це і відіграє вирішальну роль в успішному вихованні у дітей шанобливого ставлення до людей.

Починаючи роботу з учнями, не можна забувати, що досвід моральної поведінки, набутий ними до школи, неоднаковий. Тому вчитель молодших

класів перші дні перебування дітей у школі повинен присвятити вивченню рівня їхньої вихованості. Результати вивчення сприятимуть правильній організації виховної роботи з школярами з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

Важливою умовою успішного виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей є продумана система у діяльності вчителя. Безсистемність призводить до того, що увага дітей нерідко акцентується на другорядному, а найважливіші правила залишаються поза увагою учнів і не засвоюються ними. Відомо, що знання та навички, які подаються без необхідного логічного зв'язку й нерегулярно, не закріплюються і надзвичайно швидко втрачаються [6, 17].

Часто діти знають як вести себе, але на практиці так не чинять. Це відбувається перш за все тому, що дорослі обмежуються словесними формами виховання, мало вправляючи дітей, і систематично не вимагають від них правильної поведінки.

Головним у вихованні шанобливого ставлення до людей повинно бути прагнення того, щоб дитина гарно себе поводи́ла не заради похвали, нагороди чи осуду за свій вчинок, а заради того, щоб вона сама відчувала задоволення, радість від розуміння своєї необхідності людям, совісті, почуття провини за неправильний вчинок, за завданні товаришам неприємності.

Істотною особливістю мислення учнів 1-4 класів є його конкретність, ситуативність. Тому в роботі з ними не можна обмежуватись абстрактними повчаннями. Слід не тільки ставити вимоги щодо виховання шанобливого ставлення до людей, а й конкретизувати їх, роз'яснювати і показувати, як саме треба поводитись у різних ситуаціях. Дитина повинна чітко уявляти, чого саме вимагають від неї у тих чи інших обставинах. Тому ми пропонуємо такі методи і прийоми виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей:

- бесіда на морально етичні теми;
- читання книжок і обговорення кінофрагментів;

- пояснення і показ способів поведінки в тих чи інших конкретних ситуаціях;
- розбір реальних та уявних ситуацій із життя.

Поряд із зазначеними методами і прийомами виховання, варто запровадити систему вправ, під час яких навички шанобливого ставлення до людей закріплюються, конкретизуються. Всі ці вправи ознайомлюють дітей із способами поведінки у різних життєвих ситуаціях, збагачують їх досвід. Форми організації такого вправляння можуть бути найрізноманітнішими:

- інсценізація художніх творів;
- постановка дитячих п'єс;
- рольові ігри, правилами яких передбачено шанобливе ставлення до людей;
- вправи у життєвих і спеціально створених ситуаціях.

Цю роботу слід проводити як на уроках, так і в позаурочний час.

Важливою умовою виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей є тісна взаємодія сім'ї і школи. Роботу, яку проводить школа з прищеплення норм, правил на закріплення практичних навичок шанобливого ставлення до людей, повинні продовжувати батьки у сім'ї. Вони мають пам'ятати, що завжди є прикладом і взірцем для своїх дітей.

Цілком справедливо А.С.Макаренко зауважував, коли звертався до батьків: “Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожен момент вашого життя, навіть тоді коли вас немає вдома. Як ви одягаєтесь, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як поводитесь із друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету – все це має для дитини велике значення... А якщо вдома ви грубі, чи хвалькуваті, або любляєте випити, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не потрібно думати про виховання: ви вже виховуєте ваших дітей і виховуєте погано, і жодні найкращі поради і методи вам не допоможуть” [4, 137-138].

Проаналізувавши досвід роботи відомих педагогів, ми дійшли висновку, що для виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей є дуже цінними думки про:

- систематичність і цілеспрямованість у виховній роботі;
- позитивний приклад і авторитет вчителя;
- використання спеціальних вправ, підкріплених приємними переживаннями;
- розв'язання школярами моральних задач;
- необхідність конкретизації кожної вимоги, що пов'язано із віковими особливостями учнів;
- творчий підхід до вибору засобів і прийомів виховання.

Разом з тим ми рекомендуємо проводити індивідуальні змістовні бесіди з батьками; створити батьківський лекторій, де буде читатись цикл лекцій з питань виховання; скликати батьківські збори, попередньо запропонувавши підготувати виступ одному з батьків. Учителю варто запрошувати батьків на бесіди, вправи, ігри, які він буде проводити з метою формування у дітей шанобливого ставлення до людей. Важливо, щоб батьки побачили, як вчитель працює з учнями, які використовує прийоми, як проводить бесіди з дітьми, які факти із життя класу обговорює, які методи виховання дітей найбільш ефективні. Батьки, в свою чергу, мають порівняти побачене з тим вихованням, яке вони здійснюють у сім'ї і зробити певні висновки.

Лише постійна праця в учнівському колективі, роз'яснювальна робота з батьками, спрямована на закріплення навичок, набутих у школі, дасть позитивні результати у вихованні в молодших школярів шанобливого ставлення до людей.

Список використаних джерел

1. Азова Б.О., Крол С.Є. З досвіду виховання в учнів навичок і звичок культурної поведінки. – К.: Радянська школа, 1962. – 75 с.
2. Амонашвили Ш.А. Как живете, дети? – М.: Просвещение, 1986. – 176 с.

3. Богданова О.С. Заняття с учащимися по культуре поведения. – М., 1961. – 140 с.
4. Богданова О.С., Петрова В.И. Воспитание культуры поведения учащихся 1-3 классов. – 2-е изд., испр. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
5. Варбанец З.Н., Котов-Хроменко В.Е. Воспитание культуры поведения младших школьников. – К.: Радянська школа, 1974. – 112с.
6. Горєєва В.М. Виховання культури поведінки школярів. – К., 1983. – 47 с.
7. Котирло В.К. Виховання доброзичливості у дітей. – К.,1964. – 50 с.
8. Кузнецова О.А. Педагогічні умови формування моральних норм поведінки молодших школярів. – Миколаїв: ІЛІОН, 2004. – 154 с.
9. Мельничук С.Г., Довга Т.Я. Виховання культури поведінки у молодших школярів. – К., 1993. – 80 с.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – 654 с.